

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۴

شکل‌گیری مدیریت شهری نوین در نخستین دوره قانونگذاری (۱۳۲۴-)

۱۳۲۶ق/۱۹۰۶-۱۹۰۸م)؛

ضرورت‌ها، چالش‌ها و موانع

محمد بیطرفان^۱

چکیده

تبارشناسی مدیریت شهری نوین یکی از مهم‌ترین مسائل پیرامون دولت شهری معاصر است. چالش‌های نخستین اداره شهر، هنوز نیز گریبانگیر مدیریت شهری است. مسائلی نظیر حوزه نفوذ و اقتدار دولت در شهر، چالش‌های فراوان در زمینه واگذاری تصدی‌گری دولت در شهر، نقض قوانین توسط شهروندان و معضلات اخلاق شهروندی و غیره، از مهم‌ترین بحث‌های گفتمان شهری معاصر است. لذا این پژوهش بر آن است تا براساس استنادات موجود، به تبارشناسی مسئله مدیریت شهری در نخستین دوره قانونگذاری بپردازد. امید است با تحقیقات بنیادین در حوزه‌های نظری، توان پیش‌بینی و آینده‌نگری در سیاست‌گذاری‌های کلان به دست آید. شکل‌گیری نخستین نهادهای شهری در ایران با تکیه بر نظر شهروندان و دخالت مستقیم آنان در انتخاب مجریان شهری، در قانون بلدیّه ۲۰ ربیع الثانی ۱۳۲۵ تجلی یافت. فرایند شکل‌گیری قانون بلدیّه به چالش‌های جدی در اداره شهر و نیازهای مبرم توده‌های مردم به ساماندهی امور شهری بازمی‌گشت. از این‌رو با تأسیس نخستین مجلس شورای ملی، نمایندگان مردم به ضرورت تدوین چنین قانونی پی بردند و آن را پس از کش و قوس فراوان به تصویب رساندند. مهم‌ترین تجلی‌گاه این موضوع، شکل‌گیری انجمن‌های بلدیّه و ادارات بلدی است که مقدمه‌ای بر شکل‌گیری شهرداری‌های جدید به شمار می‌آید. انجمن‌های بلدی گام‌های نخست را برای مدیریت گروهی شهر به ارمغان آورد و یکی از مصادیق مشارکت جمعی توده‌های مردم در نظم و اداره شهر به شمار می‌آید؛ اما فقدان اخلاق

۱. دانشجوی دکتری تاریخ دانشگاه خوارزمی

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

شهروندی، مانع مهمی بر سر راه رشد مدیریت شهری از دوره مشروطیت تا به حال شده است. در این جستار به گستره شکل‌گیری انجمن‌های بلدی در ایران، نحوه نگرش توده مردم به این شکل نوین مدیریت شهری و علل ناکارآمدی آن پرداخته می‌شود. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی و تحلیلی می‌باشد.

واژگان کلیدی: انتخابات، انجمن بلدیته، اداره بلدیته، نهاد شهری، موانع رشد مدیریت شهری.

مقدمه

پیش از انقلاب مشروطیت ساز و کار اداره شهر انسجام و تمرکز خاصی نداشت. مناصب شهری در ولایات ایران توسط حاکم و در پایتخت توسط شاه انتخاب می‌شد. منابع تاریخی از منصب‌های گوناگونی در طول تاریخ ایران نام می‌برند؛ با این وجود منصبی که بتوان آن را مبدا تحولات شهری در ایران دوره اسلامی نامید در شغلی به نام محتسب شکل گرفت. محتسب علاوه بر نظارت بر امور شهری، وظیفه نظارت بر امور دینی را هم بر عهده داشت (ابن‌خوه، ۱۳۶۷).

با گذشت زمان و ورود فرهنگ‌ها و نژادهای مختلف در جامعه و آئین حکومت داری ایران، طبیعتاً انگاره‌های آنان در زمینه‌های مختلف اجتماعی و سیاسی بروز کرد؛ به طوری که منصب رئیس، داروغه، کلانتر و دایره احتساب و نهاد احتسابیه و تنظیمیه به ترتیب در دوره‌های سلجوقیان، ایلخانان، صفویه و قاجاریه برای اداره امور شهری شکل گرفت (برای اطلاع بیشتر بنگرید به: لمتون، ۱۳۸۲؛ فرهانی منفرد، ۱۳۷۸؛ اشرف، ۱۳۵۳؛ لمتون، ۱۳۸۵؛ فلور، ۱۳۶۶).

نظر و اراده مردم در اداره و سامان امور شهری در دوره پیش از مشروطیت، به رضایت و نارضایتی آنان از عملکرد مجری شهری باز می‌گشت؛ بدین معنا که انتخابی در کار نبود،^۱ بلکه رضایت توده مردم می‌توانست جایگاه مجریان شهری را

۱- البته نمونه‌های بسیار استثنائی از انتخاب و نظر مردم در اسناد وجود دارد، که بیشتر صوری به نظر می‌رسد (بنگرید به نحوه برکناری و انتصاب کلانتر شهر در دوره خاصی از حکومت صفویه: (یکصد و پنجاه سند تاریخی، ۱۳۴۸).

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی‌ویکم اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۴

استحکام بخشد و برعکس نارضایتی آنان که به اعتراض و شورش می‌انجامید (فوران، ۱۳۸۸)، جایگاه آنان را سست نماید.

به هر حال در دوره ناصرالدین شاه و به دلیل سفرهای وی به شهرهای اروپایی، اندیشه‌ی اداره شهر و ایجاد نهاد بلدیه به طور فزاینده‌ای رشد کرد. در سال ۱۲۹۶ ق نخستین قانون شهری و شهرداری به سبک غربی توسط کنت دمنت فرت نگاشته شد (حقدار، ۱۳۸۳) و قوانین و وظایف این نهاد شهری کم و بیش تا انقلاب مشروطیت حفظ شد.

پس از انقلاب مشروطیت، به خاطر اعتراض و شکایات مردم از روند اداره شهر و عدم نظارت بر نوع کیفیت و کمیت مایحتاج شهری، روشنفکران و نمایندگان مجلس برآن شدند تا طرح جامعی از یک دولت محلی یا به زبان گزارشگر آن دوره «حکومت محلی» (تاریخ انقلاب ایران، بی تا) ایجاد نمایند.

اهمیت مسئله فوق‌بدان خاطر است که چالش‌های نخستین اداره شهر هنوز نیز گریبان‌گیر مدیریت شهری است. مسائلی نظیر حوزه نفوذ و اقتدار دولت در شهر، چالش‌های فراوان در زمینه واگذاری تصدی‌گری دولت در شهر و واگذاری آن به شهرداری، نقض قوانین توسط شهروندان و معضلات اخلاق شهروندی و ... از مهمترین بحث‌های گفتمان شهری معاصر است. لذا به نظر می‌رسد برای پیشرفت در زمینه دولت محلی و قوام گرفتن حکومت شهری، می‌بایست به تبارشناسی مسئله مدیریت شهری در ایران پرداخت. جستار حاضر ادعای در مورد حل مسائل شهری ندارند و پیشتر به عنوان نخستین قدم و بررسی اولیه مورد استناد است، اما مسائل و مشکلات مبتلابه جامعه در نخستین دوره قانونگذاری را، که تا حدودی جلوه شهر معاصر کنونی است، به‌آینه پژوهش سپرده است. این طرح تحقیقاتی به عنوان پایان‌نامه دانشجویی نخستین بار به طرح شکل‌گیری، مشکلات و موانع رشد مدیریت شهری در ایران پرداخته است، که می‌توان از آن به مقدمه‌ای در بررسی تبارشناختی دولت محلی و معضلات شهری که هم‌اکنون نیز جریان دارد نام برد.

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

یافته‌های پژوهش حاکی از این است که در اولین دوره شکل‌گیری نهادهای شهری در ایران فقط هفت شهر به این نهاد مدنی دست یافتند، که به ترتیب در تهران، اصفهان، انزلی، مشهد، رشت، قزوین و تبریز به وجود آمد. به جرات می‌توان گفت عواملی نظیر فقدان آگاهی توده‌های شهری از مسائل حقوق فردی و اجتماعی و ابزارهای نوین سیاسی، نزاع و درگیری میان منتخبان مردم و دولت، باعث ناکارآمدی این نظام نوین شد. این مسئله از آن بُعد اهمیت می‌یابد، که بسیاری از معضلاتی که در این مقاله برشمرده می‌شود، هنوز در جامعه از معاصریت برخوردار است.

درباره پیشینه تحقیق لازم به ذکر که به غیر از مقالاتی که نگارنده در مجلات مختلف به چاپ رسانده و در تحقیق حاضر تا حدودی از آنها بهره برده شده است، تحقیق مستقل دیگری انجام نشده است.

چند سوال راهگشای پژوهش حاضر گردید: ۱. کارکردهای اصلی نهادهای شهری در چه مسیری بوده و نوع تعامل آن با مجلس و دولت و توده مردم چگونه بوده است؟ ۲. این نهادها چه نتایج ملموس و عینی را برای توده مردم به وجود آورده است؟ ۳. علل ناکارآمدی آن در جامعه شهری دوره مشروطیت چه بود؟

۱. ضرورت اداره شهرها توسط نمایندگان مردم باعث تدوین قانون بلدیّه در مجلس شد و این جریان زمینه تشکیل انجمن بلدیّه (شواری شهر) را فراهم ساخت. به نظر می‌رسد تنظیم و اداره بهینه امور شهری، نظیف و پاکیزی شهر، حفاظت از شهروندان در مقابل سوء استفاده کنندگان و موارد بشمار دیگر از جمله وظایف مهم انجمن بلدیّه بوده است.

نهاد بلدیّه بر طبق قانون از تمام قوا و حتی توده مردم استقلال داشته است. بنابراین نوع تعامل آن با قوای مشروطیت براساس احترام متقابل بنا گردیده بود. به نظر می‌رسد که نهاد بلدیّه همگرایی بیشتری با مجلس داشته است تا دولت؛ زیرا در عین حالی که مجلس انجمن بلدیّه را تشویق می‌نمود، دولت در این عمل کارشکنی می‌کرد.

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

۲. انجمن‌ها با برنامه‌ریزی در باب چگونگی قیمت اجناس، اجرا و نظارت بر تنظیمات شهری، رفع سوء نظر مستبدان و تمامیت خواهان نسبت به اموال و اعمال مردم و ... دغدغه‌های معیشتی مردم را پاسخ می‌دادند.
۳. با توجه به تأثیر مستقیم عملکرد انجمن در زندگی مردم، برخی عوامل مثل عدم آشنایی با فرهنگ سیاسی جدید و عدم همکاری دولت و سنگ اندازی مستبدان، باعث ناکامی بلدیّه در اداره شهر شد.

۱. درآمدی بر قانون بلدی

قانون بلدیّه در ۲۰ ربیع الثانی ۱۳۲۵ به توشیح محمد علی شاه رسید. این قانون بر روی اصل عدم تمرکز اداری قرار گرفت. انجمن بلدیّه (شواری شهر) و اداره بلدیّه (شهرداری) نهادی مستقل از دولت و مجلس برای اداره بهینه امور محلی مانند بهداشت، آبادانی، تنزیل و تسعیر نرخ اجناس و روی هم رفته جهت آسایش مردم بنیانگذاری شد.^۱ این انجمن به جهت مشارکت عمومی و نقش شهروند در امور محلی دارای ماهیت حقوقی و استقلال مالی بود و به تعبیر روزنامه مجلس می‌توان گفت نقش انجمن بلدی در شهر «بعین همان حکم مجلس شورای ملی در امور مملکتی بود» (روزنامه مجلس، س ۱، ش ۲۲۱: ۴).

نهاد متولی شهر، داری دو بخش بود: الف) انجمن بلدیّه ب) اداره‌ی بلدیّه. اتخاذ تصمیم درباره‌ی اداره کارهای شهر با انجمن و کاربستن آن با اداره بلدیّه بود که کلانتر (شهردار)^۲ سرپرستی آن را به عهده داشت.

انجمن بلدیّه بر طبق نظامنامه بلدی دارای اختیارات گسترده‌ای بود. این اختیارات و استقلال آنجا اهمیت بیشتر پیدا می‌کرد که هیچ نهادی نمی‌توانست

۱. ماده ۶۴ نظامنامه بلدی مقرر می‌دارد که «که اعضای انجمن بلدی از دولت یا ملت موظف نخواهند بود». این اندیشه در یکی از اسناد انجمن بلدی به وضوح نمایان است (سازمان اسناد و کتابخانه ملی، شماره دستیابی ۱۵۷۱۹-۲۴۰، سند شماره ۱۷)

۲. بر طبق بند ۹۳ نظامنامه «اداره بلدیّه در تحت ریاست رئیس انجمن بلدیّه خواهد بود و رئیس مزبور» موسوم به کلانتر بود.

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

انجمن بلدیّه را منحل کند. هر چند در تدوین نظامنامه بلدی به خاطر ترس از هرج و مرج در امور شهری تصمیمات انجمن را با نظر حاکم و وزیر داخله (در پایتخت) قابل تحقق شمردند.^۱ در کنار آن حق نظارت حاکم و رسیدگی به فعالیت‌های اداره بلدیّه هم برای جلوگیری از تخلفات در قانون پیش بینی شده بود. به هر حال این اختیارات تا حدی بود که متصدیان حکومتی را برآن داشت تا در سال ۱۳۲۹ ق نظارت بیشتری را بر عملکرد بلدیّه اعمال کنند (سازمان اسناد و کتابخانه ملی، شماره دستیابی ۲۹۳/۵۰۰، شماره سند ۲).

بر طبق ماده ۱ نظامنامه بلدی هدف اصلی «تأسیس بلدیّه حفظ منافع شهرها و ایفای حوائج اهالی شهرنشین» معرفی شد. وظایف کلی انجمن و اداره بلدی بر طبق ماده ۲ نظامنامه در امور ذیل مشخص گردید:

«اولا: اداره کردن آنچه اهالی شهر برای اصلاح امور بلد بموجب قانون میدهد. ثانيا: اداره کردن اموال منقوله و غیر منقوله و سرمایه‌هایی که متعلق بشهر است. ثالثا: مراقبت در عدم قحطی آذوقه شهر به وسائل ممکنه. رابعا: ساختن و پاک نگاهداشتن کوچه‌ها و میدانها و خیابانها از پیاده‌رو و کالسکه‌رو و باغهای عمومی و مجاری مباء و زیر آبها و پلها و معابر و غیره و همچنان روشن کردن شهر و تقسیم آبهای شهری و مراقبت در تنقیح قنوات و پاکیزگی حمامها. خامسا: مراقبت در رفع تکدی و تأسیس دارالمساکین و دارالعجزه و مریضخانه‌ها و امثال آن. سادسا: معاونت در اقدامات حفظ الصحه و حفظ دواب و حشم و تأسیس دواخانه‌ها و امثال آنها. سابعا: مواظبت در اینکه معابر شهری موافق نقشه معینی باشد و اقدامات مقتضیه بر ضد حریق و سیار بلیات سماوی و ارضی بعمل آید. ثامنا: بیمه ابنیه متعلق بشهر از

۱. ماده ۹۷ نظامنامه اشاره می‌کند که «حاکم حق تفتیش و رسیدگی به اداره بلدیّه و ادارات جزو آن را دارد؛ هر گاه، در اعمال اداره بلدیّه چیزی مشاهده کند که خلاف قاعده و دستورالعمل‌ها باشد، حق دارد به اداره بلدیّه اخطار نماید و در صورتی که اداره مزبوره متنبه نشود، مراتب را به انجمن بلدیّه اظهار کند چنانچه انجمن بلدیّه با اداره بلدیّه هم رأی شد، مسئله به وزیر داخله تقدیم خواهد شد. حکم وزیر داخله برای اداره بلدیّه حتمی الاجرا است. ولی انجمن بلدیّه حق دارد مادامی که دیوان خانه ادارات تشکیل نشده، به کمیسیونی مرکب از اعضای شورای ملی و سنا به عده متساوی شکایت کند.»

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

حریق. تاسعا: معاونت در تکثیر معارف و مساعدت در دایر نمودن کتابخانه‌ها و قرائتخانه‌ها و موزه‌ها و حفظ و مرمت مساجد و مدارس و ابنیه عتیقه. عاشرا: مساعدت با دولت در ساختن بازارها و نمایشگاههای تجارتي و کلیه مراقبت رواج حرفت و تجارت شهر و دایر نمودن محل تشخیص اسعار و معاملات عمومی.»

بر طبق ماده ۱۵ افراد ذیل حق انتخاب کردن و انتخاب شدن نداشتند: «اولاً) اشخاصی که به واسطه جنحه و جنایتی مجازات قانونی دیده اند؛ ثانیاً) اشخاصی که معروف به ارتکاب قتل و سرقت باشند؛ ثالثاً) ورشکسته به تقصیر؛ رابعاً) اشخاصی که از بابت عوارض بلدیة بقایا دارند و بیش از نصف عوارض سالیانه را نپرداخته‌اند؛ خامساً) طایفه نسوان؛ سادساً) اشخاص خارج از رشد.» (با توجه به ماده ۱۷ شرایط انتخاب شدن همان شرایط انتخاب کردن بود).

یکی از مواد مهم نظامنامه بلدی که از حضور نظامیان در انتخابات جلوگیری می کرد در ماده ۱۶ گنجاده شده بود: «اشخاص ذیل از شرکت در انتخابات به شرط ممنوع اند: اولاً) حکام و معاونین آنها در محل حکومت؛ ثانیاً) عمال نظمیه شهری که در آن انتخابات به عمل می‌آید؛ ثالثاً) مأمورین نظامی برّی و بحری داخل در نظام.» این قانون صریحاً حضور و دخالت نظامی‌ها و عوامل دولتی را در انتخابات نهی می‌کرد.

تقسیم کار و ایجاد کمیسیون‌های مختلف در انجمن بلدی کاملاً لحاظ شده بود. بر طبق ماده ۷۶ نظامنامه «انجمن بلدیة میتواند تسویه اموریرا که وقت مخصوص لازم دارد بیکی یا چند نفر از اعضای بلدیة محول کند.» همو ماده ۹۹ می‌گوید: «برای اینکه امور شهری خوب اداره شود انجمن بلدیة حق دارد که کمیسیونهای اجرائی تشکیل کرده بهر کدام رشته کاری را بسپارد کلیه کمیسیونها در تحت نظارت اداره بلدیة بوده موافق دستورالعمل‌های انجمن بلدیة رفتار خواهند کرد.»

اداره بلدی زیر نظر انجمن بلدی قرار داشت و مستخدمین آن توسط اعضای انجمن انتخاب می‌شدند. این اداره و ادارات جزو مکلف بود طبق دستورالعمل نظامنامه بلدی و دستورات انجمن بلدی رفتار نماید. حاکم حق تفتیش و رسیدگی

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

به اداره بلدیه را داشت و صرفاً نقش اخطار دهنده را بازی می‌کرد. در صورت مشاهده اعمال خلاف نظامنامه بار اول به اخطار بسنده می‌کند. ولی اگر اداره مزبور متنبه نشد به انجمن بلدی شکایت می‌برند. اگر انجمن با اداره هم رأی گردید شکایت به وزیر داخله تقدیم می‌شود. حکم وزیر برای اداره بلدی حتمی الاجرا است ولی «انجمن بلدیه حق دارد مادامی که دیوانخانه ادارات تشکیل نشده بکمیسونی مرکب از اعضای شورای ملی و سنا بعده متساوی شکایت نماید.»

۲. ضرورت ایجاد مدیریت شهری نوین در ایران پس از مشروطیت

مهمترین عاملی که زمینه‌های اولیه ایجاد نهادهای شهری را به وجود آورد، بی‌گمان بهم ریختگی اوضاع شهری، پس از انقلاب مشروطیت بود. چنانکه نخستین باری که مردم اصفهان از امنای دولت آشکارا خواستار نظامنامه بلدی شدند، به خاطر بی‌نظمی و اختلال در امر نان بود (روزنامه الجنباب، س ۱، ش ۱۲). البته کیفیت و کمیت نان هم همیشه صحنه اعتراضات مردمی بوده است (روزنامه جهاد اکبر، س ۱، ش ۲۲). گرانی دیگر اقلام مورد نیاز مردم نیز موجب اعتراض مردم می‌شد (روزنامه انجمن مقدس ملی اصفهان، س ۱، ش ۳۵). وضع عمومی این شهر هم چندان تعریفی نداشت؛ به عنوان مثال مردم شهر جدای از عدم رعایت «حفظ الصحه» عمومی، همه روزه مجبور بودند «خاکروبه»های خود را به روستاهای همجوار ببرند (همان، ش ۸ : ۲-۳).

شهر تهران هم به عنوان پایتخت ایران، وضعیت مشابه با دیگر شهرهای ایران داشت. به عنوان مثال حمام‌های شهر فوق العاده «کثیف» و غیر قابل تحمل بود. چنانچه «هر کس وارد بحمام میشود در عوض شست و شو با کمال کثافت بیرون آمده اسم آن را استحمام» می‌گذاشت (روزنامه عراق عجم، س ۱، ش ۳ : ۳). در تهران هم اختلال در امر نان، منجر به شکایات فراوان مردمی شد. از اینرو مجلس به سردمداری صدرالعلما تصمیم گرفت کمپانی نان و گوشت تشکیل دهد (تهرانی (کاتوزیان)، ۱۳۷۹). بنابراین پس از گفتگوی فراوان این عمل به امین الضرب واگذار شد (روزنامه شاهنشاهی، س ۱، ش ۴۲). هر چند در ادامه راه

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

مشخص شد این کمپانی دغدغه‌های مردم و آمال مجلس را برآورده نخواهد کرد. بنابراین مهمترین برنامه‌ای که می‌توانست به این مشکلات و دغدغه‌های مردم و مجلس پایان دهد به وجود آوردن نهادی بود که خود مردم در آن نقش اساسی را بازی می‌کردند. بدین خاطر به گردآوری و تصویب قانون بلدی پرداختند. زیرا تصور می‌کردند «با تشکیل انجمن‌های بلدی از نمایندگان مردم، قدرت مشروطیت در شهرستان‌ها» رو به فزونی خواهد رفت (ملک زاده، ۱۳۶۳: ۳/۵۹۶).

در شهر رشت هم اختلال اوضاع سید / شرف / الدین گیلانی را برآن داشت، تا برای تحریک انجمن‌ها جهت دایر کردن شورای شهر چنین بنگارد: «ای مجامع آراسته و انجمن‌های پیراسته‌ای نفوس زکیه ... چه شد که در شبهای تار مردم بیچاره را از گل و لجن وادبار نیمرهایید و در کوچه و محلات شبها چراغ روشن نمی‌کنید که باید در شب دیجور شخص بینا مثل کور از عبور و مرور عاجزاید و در هزار زحمت افتد. ای هادیان جدول انسانیت و راهنمایان طریق پیر بازار را تعمیر نمی‌نمائید. که عبورش روح سواره و پیاده در عذاب و مرد و مرکب غریق لجن و منجلاب است چرا در نظافت و پاکیزگی حمام‌ها اهتمام ندارید که از دخول و خروجش شخص صحیح سقیم و کثیف میشود...» (روزنامه نسیم شمال، س ۱، ش ۱۰: ۳).

جمع این مولفه‌ها باعث اعتراض مردم به مجلس ملی شد؛ اما به قول سید عبدالله بهبهانی مردم نمی‌دانستند که «این ربطی به مجلس ندارد» (مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، ۱۳۲۵: ۳۰). بدین خاطر مرتضی قلی خان صنیع *الدوله* اعتقاد داشت «چون امروزه شهرها خاصه طهران خیلی مغشوش است این قانون بلدی تمام شود دیگر ما آسوده میشویم و همه روزه تظلمات شخصی و غیره بمجلس اظهار نمیشود...» (همان، ۱۰۷).

بنابراین نمایندگان مجلس به تدوین نظامنامه بلدی اهتمام ورزیدند، تا بتوانند گامی در جهت رفع دغدغه‌های مردم و نمایندگان بردارند. از اینرو نخستین بار در تاریخ ۴ محرم ۱۳۲۵ برخی مفاد آنرا بررسی کردند (مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، ۱۳۲۵). سرانجام پس از کش و قوس فراوان با بررسی فصول و مواد آن،

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

در تاریخ ۲ ربیع الاول ۱۳۲۵ بخشی از آن و در تاریخ ۹ ربیع الاول ۱۳۲۵ باقی مانده آن به تصویب نمایندگان مجلس رسید (همان/ روزنامه ندای وطن، س ۱، ش ۲۴).

با این وجود به خاطر ضرورت برپایی چنین نهادی بود، که جراید به قلم فرسائی حول شورای شهر پرداختند. چنانکه به خاطر اهمیت انجمن بلدیّه، شرایطی را برای انتخاب نمایندگان معرفی کردند. به عنوان نمونه روزنامه خورشید در مقاله‌ای با عنوان «انجمن بلدیّه شغلش چیست» اظهار داشت که «انجمن بلدیّه غیر از عمال و اجزاء بلدیّه انجمن بالنسبه باجزاء و عمله قوه مقننه میباشد در بلاد متمدنه برای انجمن بلدیّه از محترمین تمام طبقات انتخاب می‌شوند و خصوصی بمهندس و صاحب دیپلوم ندارد بلکه این مجلس ناظر است بلزوم فروعات قانونی که مذاکره می‌شود و عدم لزوم آن و تعیین استعداد مملکت و قوه تحمل اهالی و شایستگی اجزاء اداره و رسیدگی بودجه و سائر کلیات امر برخلاف عمله اجرائیه» (روزنامه خورشید، س ۱، ش ۹۵: ۴). عمله اجرائیه که مسولیت وظایف شهری را عهده‌دار است باید «دارای مراتب علمی و عملی باشند از قبیل دکتر و مهندس و معمار و ...» (همان، ش ۹۶: ۴). منظور کلی نویسنده مقاله این بود که وظایف اجرایی را اشخاص کاردان باید عهده دار شوند؛ در صورتی که وکلای انجمن بلدی ملزم به کارهای اجرایی نیستند و اگر جزو محترمین شهر باشند هم اعتبار برای انجمن هدیه می‌آوردند هم در برابر حکومت می‌توانند وزنه سنگین باشند. چنانچه در اعلامیه‌های که برای آگاهی مردم منتشر می‌ساختند، افراد خارجه رفته و کاردان را از اولویت انتخاب شدن برخوردار دانسته بودند (همان، ش ۹۱).

روزنامه *حبل‌المتین* برخلاف روزنامه خورشید، در آستانه انتخابات انجمن بلدی تهران اعلام کرد که اعضای انجمن باید «معمار و مهندس و طبیب و خارجه دیده و از اشخاص با تجربه و کارکرده و درستکار باشند» و از خصوصیات شخصی باید دارای «علم اطلاع درستکاری آگاهی از وضع ممالک متمدنه بینائی در کارهای بلدی تجربه و کارآزمودگی» باشند. در زمینه پارتی بازی هم گفت «هموطنان محترم باید

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

اینخیا را از سر بیرون کنند که من پسر عمو یا رفیقم را معین میکنم تا فلان مقصود مرا انجام دهد»، بلکه باید عمده تفکر بر این مبنا استوار باشد که کسی را انتخاب کنیم که از وی خدمتی حاصل آید (روزنامه حبل المتین تهران، س ۱، ش ۶۴: ۱). در شماره ۸۵ روزنامه حبل المتین فرد آگاهی با در نظرگیری جامعه ایرانی عمده مباحث مذکور را هر چند متین ولی برای جامعه ایرانی مناسب نمی‌دانست. زیرا معتقد بود از آنجائیکه ایران از این قبیل افراد تهی است، ملاک‌های دیگری نظیر «ذکاوت هوش عقل معاش غیرت حب وطن بیطمعی عدم ملاحظه از دوست و رفیق و اقربا و غیرهم اطلاع بطریقه تنزل اسعار و ارزاق معرفت بحال فقراء و ضعفا و اغنیا برای اداء حقوق تنظیفیه انصاف و بیغرضی و بیطرفی اطلاع فی الجملة بطریقه تمیزی و پاکیزگی کوچه و خیابانها و معابر و اسواق برای حفظ الصحت...» مورد نظر می‌باشد نه مدارک علمی و غیرهم (همان، ش ۸۵: ۱-۲).

۳. چالش‌های فراروی شکل‌گیری و عملکرد نهادهای شهری در ایران

انجمن بلدیّه یا به تعبیر امروزی شورای شهر، نخستین شکل انتخاب مستقیم نمایندگان مردم، جدای از انتخابات طبقاتی بود، که نوعاً در انتخابات مجلس و انجمن‌های ایالتی و ولایتی اعمال شد. زیرا در اوائل انقلاب مشروطیت، اگر انتخابات مجلس اول طبقاتی برگزار نمی‌شد، هیچگاه مجلس ملی به بار نمی‌نشست. بدین خاطر که «اکثر متنورین به قبول وکالت به واسطه خونی که از سیاست دولت داشتند، حاضر نمی‌شدند» در انتخابات شرکت کنند (تهرانی (کاتوزیان)، ۱۳۷۹: ۲۱۲).

ساز و کار انتخابات به صورت محله محور بود. یعنی مردم محل به تناسب محلات درگیر در انتخابات، نماینده خود را انتخاب می‌کردند. این گونه انتخاب در آن زمان بهترین نوع انتخاب بود؛ زیرا افراد معرف الحال و شناخته شده در میان مردم، به انجمن شهر راه می‌یافتند. به هر حال انجمن بلدیّه در دوره مشروطیت اول در هفت شهر شکوفا شد. که به شرح ذیل است:

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۴

۳-۱- انجمن بلدی تهران^۱

انتخابات انجمن بلدی تهران پس چندین بار تعویق (روزنامه صبح صادق، س ۱، ش ۷۳/ همان، ش ۷۴/ روزنامه ایران سلطانی، س ۶۰، ش ۹)، سرانجام در تاریخ ۲۹ جمادی الثانی ۱۳۲۵ انجام شد؛ در این راستا نمایندگان انجمن مشخص شدند (روزنامه صبح صادق، س ۱، ش ۱۰۶). علت اصلی «استیحا و تکاهل» در امر انتخابات عدم آگاهی عوام به حقوق خود عنوان شد. که سرانجام با «هزاران زحمت و تعلیم و هدایت» موفق به اخذ رأی گردیدند (همانجا).

از مهمترین جریان های تأثیر گذار بر انتخابات انجمن بلدی تهران، عدم تمایل زیاد مردم به مشارکت شهروندی در انتخابات بود. تا جای که روزنامه حقوق از مردم خواهش می کند که با گرفتن تعرفه، حضور پررنگی در انتخابات داشته باشند (روزنامه حقوق، س ۱، ش ۱). صبح صادق هم در سر مقاله شماره ۷۸ خود با عنوان «ادخلو البيوت من ابوابها» (روزنامه صبح صادق، س ۱، ش ۷۸: ۱-۲)، مردم را جهت گرفتن تعرفه انتخاباتی تهییج می‌کند.

یکی از مهمترین چالش های شکل گیری انجمن بلدی تهران، اعتراضات به نحوه انتخابات و نتایج آن بود. به طوری که مردم محله های سنگلج (رک: روزنامه حبل المتین تهران، س ۱، ش ۹۲)، چاله میدان (روزنامه صبح صادق، س ۱، ش ۱۰۸؛ روزنامه حبل المتین تهران، س ۱، ش ۹۶؛ روزنامه انجمن شورای بلدی، س ۱، ش ۱)؛ عودلاجان (روزنامه صبح صادق، س ۱، ش ۱۰۸) و عباس آباد (روزنامه حبل المتین تهران، س ۱، ش ۹۶) از مهمترین معترضان به تقلب، تخلف و ... بودند.

از دیگر مشکلات و موانع مهمی^۲ که انجمن درگیر آن بود به شرح ذیل است:
الف) کمبود منابع مالی لازم جهت اقدامات عام المنفعه بلدی (روزنامه ایران، س ۶۰، ش ۱۰)،

۱. برای اطلاع بیشتر از انجمن بلدیته تهران رک: فلاح توتکار و بیطرفان، زمستان ۱۳۹۰

۲. برای اطلاع بیشتر از موانع تاریخی رشد مدیریت شهری رک: حسین آبادیان و بیطرفان، پائیز و زمستان ۱۳۹۱

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

ب) مخالفت مستبدان و عدم همکاری دولت با انجمن شهر (درباره برخورد حکومت تهران و وابستگان آن بنگرید به: روزنامه حبل‌المتین، س ۱، ش ۱۱۶؛ همان، ش ۱۲۰؛ همان، ش ۱۲۲؛ همان، ش ۱۲۹).

ج) اعتراض‌های مردم، انجمن‌ها و جراید به عملکرد ضعیف انجمن (بنگرید به: همان، ش ۲۲۵؛ روزنامه نیر اعظم، س ۱، ش ۹؛ مجله استبداد، ش ۱۴؛ روزنامه ندای وطن، س ۲، ش ۱۶۵؛ روزنامه مجلس، س ۲، ش ۳۰؛ همان، ش ۵۶؛ همان، ش ۶۳؛ همان، ش ۱۲۰).

د) مخالفت برخی از قشرهای مردمی با عملکرد بلدیّه: مهمترین دلیل نهادینه نشدن نهادهای مشروطه این بود که بین الزامات این نهادها و اخلاقیات و منافع فردی افراد تعارض بروز می‌کرد و اخلاق اجتماعی که رکن مهم و از الزامات زندگی شهری است، به سادگی نادیده گرفته می‌شد. به عنوان نمونه عبدالعلی خان در خاطرات خود کاملاً بدین نکته اعتراف کرده است (برای اطلاع بیشتر بنگرید به: سعدوندیان، ۱۳۸). لازم به ذکر است که شخص مذکور مدتی در اداره بلدیّه شهر تهران استخدام بوده است. همچنین روزنامه کَشکول به اخلاقیات دیگر غیر شهری مردم حمله کرده است (روزنامه کَشکول، س ۱، ش ۲۳). به عنوان مثال انجمن بلدی تهران کوشید با طرح تاسیس «کمپانی گوشت» قیمت آن را در بازار ثابت نگه دارد، ولی با واکنش منفی صنف قصابان روبه‌رو شد (بنگرید به: مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، دوره اول، ۱۳۲۵).

۳-۲- انجمن بلدی اصفهان^۱

هیئت نظار انتخاباتی انجمن بلدی اصفهان در تاریخ ۲۶ رجب ۱۳۲۵ شکل گرفت. و با مشخص کردن ۴۰۰ عدد تعرفه انتخابات و محلات ۱۹ گانه مجاز در انتخابات به کار خود خاتمه داد. روز ۵ شعبان هم زمان اخذ آرا اعلام گردید (روزنامه جهاد اکبر، س ۱، ش ۲۶).

۱. برای اطلاع بیشتر از انجمن بلدیّه شهر اصفهان رک: فلاح توتکار و بیطرفان، بهار ۱۳۹۰

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۴

با گذشت زمان و پخش تعرفه‌های انتخابات، برخی از دست اندرکاران انجمن ولایتی و هیئت نظار گلایه‌مند بودند که افرادی که تعرفه انتخاباتی را دریافت می‌کنند، از شرایط انتخابات براساس نظامنامه بی‌اطلاعتند. از اینرو قرار گذاردند نظامنامه را چاپ و در اختیار رأی دهندگان قرار دهند (روزنامه انجمن مقدّس ملی اصفهان، س ۱، ش ۳۷). سرانجام با اتمام انتخابات اسامی اعضای اولین دوره انجمن بلدیّه اصفهان مشخص شدند.

مشکلات مهم انجمن شهر اصفهان به شرح ذیل است:

الف) فعالیت‌های مستمر مستبدان برای خنثی کردن عملکرد انجمن (بنگرید به: همان، ش ۴۶؛ روزنامه انجمن بلدیّه، س ۱، ش ۸)،
ب) عدم همکاری حکومت اصفهان با انجمن شهر (رک: روزنامه جهاد اکبر، س ۱، ش ۳۳؛ روزنامه انجمن مقدّس ملی اصفهان، س ۱، ش ۴۲؛ روزنامه انجمن بلدیّه، س ۱، ش ۱۰)

ج) اختلاف انجمن با برخی از قشرهای مردمی همچون تجار (روزنامه انجمن مقدّس ملی اصفهان، س ۲، ش ۹؛ همان، ش ۱۶؛ روزنامه رهنما، س ۱، ش ۲۱؛ روزنامه ندای وطن، س ۲، ش ۲۳۰؛ روزنامه ایران، س ۳۹، ش ۸).

۳-۳- انجمن بلدی انزلی

با توشیح نظامنامه بلدیّه در ۲۰ ربیع الثانی ۱۳۲۵ قرار انتخابات انجمن بلدی انزلی ۴ ماه بعد در ماه شعبان گذاشته شد و آخرین مهلت اخذ آرا هم ۹ شعبان معین گردید، که بر مبنای آن باید شانزده وکیل انتخاب می‌شدند (روزنامه حبل المتین تهران، س ۱، ش ۱۱۹).

موانع و مشکلات پیش رو انجمن انزلی:

الف) سنگ اندازی و مخالفت‌های مستبدان (همان، ش ۱۷۶).

ب) عدم کارایی و شناخت اعضای انجمن از اوضاع شهری و وجود پارتی بازی (همان، ش ۱۹۳: ۴؛ همان، ش ۲۰۳).

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

ج) مخالفت بخشی از مردم با عملکرد مناسب انجمن بلدی، به طوری که به مخدوش کردن فعالیت های انجمن منجر می شد. پیرو مطالب گفته شده پیرامون اخلاق شهری، در انزلی هم این جریان مشاهده می شود. مثلاً انجمن بلدی انزلی پلاک گذاری منازل را در اولویت برنامه‌های خود قرار داده بود و در این زمینه بسیاری از سر در خانه‌ها را به کاشی نمره‌دار مزین نمودند، ولی در این میان عده‌ای به مخدوش کردن نمره‌های بلدی اقدام کردند (روزنامه حبل‌المتین تهران، سال اول، ش ۱۳۹؛ کشکول، سال اول، ش ۲۳).

۳-۴- انجمن بلدی رشت^۱

نخستین انتخابات انجمن بلدی به موجب اعلانی که در سطح شهر پخش شد، در تاریخ ۲۶ ماه ذیحجه سال ۱۳۲۵ در محل مسجد صفی رشت برگزار و در نتیجه ۲۰ نفر از میان آرای ماخوذه برای مدت چهار سال انتخاب شدند (نیکویه، ۱۳۸۷؛ دهقان، ۱۳۸۰)

به نظر می‌رسد با وجود پخش اعلان از سوی هیئت نظار مردم جهت گرفتن تعرفه بدین هیئت مراجعه نمی‌نمودند. چنانکه در کنار عدم اطلاع رسانی حکومت درباره انتخابات بلدی، ناآگاهی مردم هم از علل اصلی تعویق و تعلل در انتخابات انجمن بلدی بود. به طوری که تا اواسط ذیحجه پس از چند روز از اعلام واگذاری تعرفه فقط ۹۰ تعرفه صادر شده بود (روزنامه گیلان، س ۱، ش ۱).

از مهمترین موانع و مشکلات انجمن:

الف) همراه نبودن «بعضی از سبک مغزان وقت گذران» (همان، ش ۱۴: ۳).

ب) عدم وجود «وجوهات نقدیه» (همان، ش ۱۴: ۳).

ج) اعتراضات مردمی (روزنامه صبح صادق، س ۲، ش ۶۰).

د) دسایس مستبدین جهت خنثی کردن اقدامات انجمن بلدی (روزنامه گیلان، س

۱، ش ۵؛ روزنامه خیر الکلام، س ۱، ش ۲۱).

۱. برای اطلاع بیشتر از انجمن بلدی شهر رشت رک: بیطرفان، پائیز ۱۳۹۱

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۴

۳-۵- انجمن بلدی مشهد^۱

نخستین جرعه های شکل گیری انجمن بلدی مشهد با پیش دستی حکومت مشهد صورت پذیرفت. عبدالحمید خان متین السلطنه در مدت سه ماه به آگاه کردن مردم در زمینه فعالیت‌های انجمن پرداخت و در اعلانات و اخبارهای مفصل، اهالی مشهد را بر لزوم تأسیس این نهاد متوجه کرد (روزنامه حبل‌المتین تهران، س ۱، ش ۲۴۶). روزنامه خورشید معتقد بود با اعلانات و اطلاعاتی که هیئت نظار در اختیار مردم گذاردند تقریباً قریب به اتفاق مردم هدف از تأسیس بلدی را درک کردند و نسبت به نظامنامه بلدی و تکالیف جاری آن مسبوق شدند (روزنامه خورشید، س ۱، ش ۹۱). ولی بعدها می‌بینیم که متین السلطنه به خلاف این نظر معتقد بود (همان، ش ۱۰۰).

با این تفاسیر انتخابات شورای شهر چندین بار به تعویق افتاد. حبل‌المتین علت اصلی تعلل ۲ ماهه در امر انتخابات را، سنگ اندازی مستبدین در انتخاب هیئت نظار ششگانه معرفی کرد (روزنامه حبل‌المتین تهران، س ۱، ش ۲۴۶). به طوری که روزنامه مزبور تأکید دارد که از قرار معلوم روز پنجشنبه دهم ماه^۴ برای پخش تعرفه به واجدین شرایط معین شده بود. ولی با مخالفت عده‌ای از روحانیون به سر سپردگی سید اسدالله قزوینی (به دلیل عدم وقوف و مذاقه در نظامنامه بلدی) متوقف شد (همان، ش ۲۲۸).

به هر حال پس از گفتگوهای بسیار قرار شد ۱۹ ماه ذیحجه را برای واگذاری تعرفه معین نمایند. سپس روز نوزدهم قرار شد هر محله‌ای جداگانه به دریافت تعرفه مراجعه کند و پس از گذشت یک هفته پس از واگذاری تعرفه‌های محلات ششگانه، انتخابات صورت پذیرد (همانجا). تا اینکه انجمن بلدی مشهد با آن همه مشکلات در روز ۱۸ محرم ۱۳۲۶ در منزل متولی مسجد افتتاح شد و مورد تهنیت و تبریک اکثر انجمن‌ها قرار گرفت (همان، ش ۲۵۶).

۱. برای اطلاع بیشتر از انجمن بلدی شهر مشهد رک: بیطرفان، پانیز و زمستان ۱۳۹۱

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

از مهمترین مشکل انجمن شهری مشهد اختلاف شدید اداره بلدیه با انجمن محلی بود (کتاب آبی، ۱۳۶۲).

۳-۶- انجمن بلدی قزوین

درباره شکل گیری انجمن بلدی قزوین دو گزارش متفاوت در منابع وجود دارد: الف) نخستین گزارش تشکیل انجمن بلدی قزوین را به تاریخ ۲۳ ربیع الاول ۱۳۲۵ می رساند، که با تدبیر سید ابراهیم مجتهد شکل گرفت (روزنامه معارف، سال اول، ش ۲۴/ حبل المتین کلکته، سال چهاردهم، ش ۴۶). در تأیید گزارش فوق، ندای وطن هم طی گزارشی از قزوین در ماه ربیع الثانی از جناب افصح المتکلمین و حاجی سید غلامحسین به عنوان کسانی که در تأسیس انجمن بلدی زحمت کشیده اند نام می برد (روزنامه ندای وطن، سال اول، ش ۳۵). همچنین آقا شیخ حسین نماینده قزوین در مجلس در تاریخ ۲۶ ربیع الثانی ۱۳۲۵ اشاره به وجود انجمن بلدی قزوین می نماید (مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، دوره اول، ۱۳۲۵). همچنین روزنامه ایران سلطانی خبر می دهد انجمن بلدی قزوین هفته ای سه روز در عمارت حکومتی با حضور میرزا عباسقلی خان نماینده حکومت دایر است و در انتظام رفاه اهالی سعی بلیغ دارد (روزنامه ایران سلطانی، سال ۶۰، ش ۸). اما با توجه به تاریخ تصویب و ابلاغ نظامنامه بلدی دایر بودن همچنین نهادی در این تاریخ های فوق رد می گردد. به نظر می رسد که این گزارش ها حمل بر شکل گیری انجمن محلی قزوین می باشد؛ از آنجایی که بسیاری از مردم در اوائل فرق بین انجمن بلدی و انجمن محلی را تمیز نمی دادند.

ب) گزارش دوم: بنا به نوشته کتاب مینودر پس از تشکیل انجمن ولایتی قزوین انجمن دیگری به نام بلدیه از منتخبین اصناف شکل گرفت. رئیس آن صدرالعلماء فرزند حاج ملا صالح برغانی بود و حاج محمد حسن شاهرودی، حاج سید موسی بزاز، حاج سید میرزای عطار و عده ای دیگر در این زمینه وی را همراهی می کردند که چکیده عملکردشان در مورد تنظیمات امور شهری و رسیدگی به خوار و بار بود (گلریز، ۱۳۶۸).

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

این گزارش هم از لحاظ محتوایی مغشوش است. زیرا انجمن بلدی از اصناف شکل نمی‌گیرد بلکه از نمایندگان محلات شهر صورت می‌بندد. در ضمن فعالیت‌های انجمن بلدی به امور خوار و بار که نوعاً صنفی است خلاصه نمی‌شود. بلکه با توجه به بحث مفصل در این زمینه ابعاد بزرگتری را در بر می‌گیرد.

به هر طریق با چند سندی جدیدی که بدست آمده است؛ با توجه به تحلیل آن مقدمات انتخابات و نتایج نهایی انجمن بلدی شهر قزوین در اواخر ذیحجه ۱۳۲۵ و اوائل محرم ۱۳۲۶ صورت انجام یافته است (بنگرید به: پرداخت مخارج روشنایی به بلدیة و حقوق سربازان محافظ در زمان اغتشاش تهران و قزوین، سازمان اسناد و کتابخانه ملی، شماره دستیابی ۱۸۵۷۲/۲۴۰/نورمحمدی، ۱۳۸۲).

۳-۷- انجمن بلدی تبریز^۱

نخستین جرقه‌های جدی شکل‌گیری انجمن بلدی در ذیقعدہ ۱۳۲۵ با حضور بزرگان و معمرین در انجمن ایالتی تبریز زده شد (روزنامه انجمن تبریز، س ۲، دوره اول، ش ۲۵). فعالیت اولیه تشکیل انجمن بلدی با اعلانی که از طرف انجمن نظار انتخابات بلدیة نشر شد شروع گردید. قرار بر این بود که از روز دوشنبه ۸ ذیحجه الی پنجشنبه ۱۱ ذیحجه از مقر آنان «اداره جلیله بیگلربیگی» تعرفه در اختیار همشهریان قرار گیرد و روز جمعه ۱۲ ذیحجه برای گرفتن تعرفه معین گردد. نکته جالب این بیانہ اخطار هیئت نظار به مردم است که اعلام می‌کرد اگر در زمان قید شده جهت گرفتن تعرفه و یا دادن رأی اقدام نکنند «حقشان ساقط شده» و جای گله و شکایت ندارند (همان، ش ۲۹).

بعد از انتخابات انجمن بلدی، عین السلطنه از نزاع اشرار و انجمن مزبور در ماه ذیحجه خبر می‌دهد. اشرار که خواهان سیطره بر انجمن بودند درگیرهای مختلفی را ایجاد نمودند که باعث به وجود آمدن تلفاتی سنگینی شد. به طوری که ۴۱ نفر از هر دو سو کشته شدند (عین السلطنه، ۱۳۷۴).

۱. برای اطلاع بیشتر از انجمن بلدی شهر تبریز بنگرید به: فلاح توتکار و بیطرفان، پائیز ۱۳۹۱.

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

آنچه که مشخص است با اینکه انتخابات انجام گرفت. اما انجمن بلدیه تا چندین ماه بعد تشکیل نشد. به هر حال نه از نحوه انتخابات انجمن بلدیه آگاهی داریم و نه از اعضای منتخب آن. آنچه که با توجه به فقر منابع می توان برداشت نمود تأسیس انجمن را احتمالاً بین ماه های ربیع الاول و ربیع الثانی ۱۳۲۶ ق می رساند (فلاح توتکار و بیطرفان، ۱۳۹۱).

از مهمترین مشکلات انجمن بلدیه تبریز می توان به عوامل زیر اشاره کرد:
الف) عدم استقبال اعضای بلدیه به حضور مستمر در انجمن^۱ (روزنامه انجمن تبریز، س ۳، دوره دوم، ش ۱۸).

ب) عدم قبول استقلال انجمن بلدیه از سوی حاکمیت (بنگرید به: همان، س ۲، دوره دوم، ش ۲۷)

نتیجه گیری

ایجاد نهادهای بلدیه در ایران دوره مشروطه، منجر به شکل گیری مدیریت شهری نوین در برخی از شهرهای ایران گردید. این نهادها با توجه به نظامنامه بلدیه، از دولت و مجلس مستقل بودند؛ ولی با توجه به محوریت حکومت مرکزی، مجبور به نوعی کرنش نسبت به آن بودند. بنابراین درگیری بسیاری بر سر نحوه دریافت مالیات و اجرای مصوبه های انجمن با حکومت پیدا کردند. توده مردم هم چون تازه به دایره حکومت مشروطه قدم گذارده بودند، خود را ملزم به رعایت مصوبه ها و قوانین دولت مشروطه از جمله انجمن بلدیه نمی دانستند؛ هر چند بخشی از مردم هم به این جریان نگاه خوش بینانه داشتند و تا حدودی با آن همکاری می کردند. ولی عدم وجود اخلاق شهری در آن بخش از مردم، مشکلات بسیاری برای دولت مشروطه و به خصوص نهاد بلدیه به وجود آورد. از طرف دیگر مخالفت و فعالیت های مستبدان، به مشکلات عدیده ای انجمن افزوده بود. که جمع این مولفه ها به

۱. چنانچه در تک صفحه تک شماره جریده بلدیه تبریز که به نظر راقم این سطور رسیده یکی از مشکلات انجمن همین مسئله غیبت بود. چنانچه در یکی از جلسات، غیبت جناب حاج ارفع الملک را مورد بررسی قرار دادند (روزنامه بلدیه تبریز، سال دوم، ش ۲)

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی‌ویکم اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۴

زمینه های ناکامی انجمن دامن زد. علرغم وجود این مشکلات، انجمن های بلدی خدمات زیادی برای شهروندان انجام دادند؛ که این جریان درآمدی بر شکل گیری شهرداری ها و شوراهای شهر در ایران بود. اما مهمترین مسئله ای که در تمامی روند دول مشروطه تا کنون را می توان برشمرد، فقدان فرهنگ سازی مناسب پیش از ورود مفاهیم و صنایع جدید به ایران بود. از آنجایی که پیش از ورود مباحث جدید در ایران، سابقه آن فقط در میان بخشی از روشنفکران بود، لذا عدم فرهنگ سازی مناسب، مفاهیم جدید را با چالش روبه رو می کرد؛ تا جایی که نقش قضاوت و یا کاربرد مباحث جدید در زندگی عمومی در میان توده مردم رها شد.

منابع

اسناد منتشر نشده

پرداخت مخارج روشنایی به بلدیة و حقوق سربازان محافظ در زمان اغتشاش تهران و قزوین، سازمان اسناد و کتابخانه ملی، شماره دستیابی ۲۴۰/۱۸۵۷۲
صورت هزینه و عایدات اداره بلدیة تهران و نحوه تامین و پرداخت حقوق کارکنان آن، سازمان اسناد و کتابخانه ملی، شماره دستیابی ۱۵۷۱۹-۲۴۰.
لزوم نظارت حکومت بر عملکرد بلدیة تهران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی، شماره دستیابی ۲۹۳/۵۰۰.

روزنامه ها

الجناب، سال اول.

انجمن بلدیة، سال اول.

انجمن تبریز، سال دوم- سوم، دوره اول-دوم.

انجمن مقدّس ملی اصفهان، سال اول- دوم.

ایران، سال ۳۹.

ایران سلطانی، سال ۶۰.

بلدیة تبریز، سال دوم.

جهاد اکبر، سال اول.

چهارمین کنفرانس الگویی اسلامی ایرانی پیشرفت

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

حبل المتین تهران، سال اول.

حبل المتین کلکته، سال چهاردم.

حقوق، سال اول.

خورشید، سال اول.

خیر الکلام، سال اول.

رهنما، سال اول.

شاهنشاهی، سال اول.

صبح صادق، سال اول-دوم.

عراق عجم، سال اول.

کشکول، سال اول.

گیلان، سال اول.

مجلس، سال اول-دوم.

مجله استبداد، سال اول.

معارف، سال اول

نسیم شمال، سال اول.

ندای وطن، سال اول-دوم.

نیر اعظم، سال اول.

کتابها و مقالات

آبادیان، حسین و محمد بیطرفان (پائیز و زمستان ۱۳۹۱)، «موانع تاریخی رشد

مدیریت شهری در دوره اول مشروطه؛ تجربه انجمن های بلدی»، مجله تحقیقات

تاریخ اجتماعی، س ۲، ش ۲.

ابن اخوه، محمد بن احمد بن قریشی، (۱۳۶۷)، آیین شهرداری در قرن هفتم

هجری، ترجمه جعفر شعار، چاپ سوم، تهران: علمی و فرهنگی.

اشرف، احمد، (تابستان ۱۳۵۳)، «ویژگی های تاریخی شهرنشینی در ایران دوره

اسلامی»، مجله نامه علوم اجتماعی، ش ۴.

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

بیطرفان، محمد (پائیز و زمستان ۱۳۹۱)، «شکل‌گیری اولین انجمن بلدی مشهد در دوره اول مجلس شورای ملی»، مجله تاریخ نو دانشگاه تربیت مدرس، س ۲، ش ۴.

بیطرفان، محمد (پائیز ۱۳۹۱)، «اداره امور شهری رشت در دوره مجلس اول»، مجله پژوهش در تاریخ دانشگاه تهران، س ۲، ش ۸.

تهرانی (کاتوزیان)، ۱۳۷۹

حقدار، علی اصغر، (۱۳۸۳)، مجلس اول و نهادهای مشروطیت، تهران: مهر نامگ. دهقان، محمود، (۱۳۸۰)، «اولین انجمن شهر رشت چگونه تأسیس شد»، گیلان نامه (مجموعه مقالات گیلانشناسی)، ج ۵، به کوشش جکتاجی، رشت: طاعتی. سعدوندیان، سیروس، (۱۳۸۰)، *اولین‌های تهران*، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

عین السلطنه، قهرمان میرزا سالور، (۱۳۷۴)، روزنامه خاطرات عین السلطنه، ج ۳، به کوشش مسعود سالور و ایرج افشار، تهران: اساطیر.

لمتون، ای.کی.اس، (شهریور ۱۳۸۲)، «خاص‌گرایی بومی و مردم‌عامی در ایران پیشامدرن»، ترجمه‌ی لیلا چمن‌خواه، مجله اطلاعات سیاسی و اقتصادی، ش ۱۹۱-۱۹۲.

لمتون، آن.ک.س، (۱۳۸۵)، *سیری در تاریخ ایران بعد از اسلام*، ترجمه‌ی یعقوب آژند، چاپ سوم، تهران: امیرکبیر.

فرهانی‌منفرد، مهدی، (زمستان ۱۳۷۸)، «منصب کلانتر و چند سند در مورد دو تن از کلانتران عصر صفوی»، گنجینه اسناد، ش ۳۵-۳۶.

فلاح توتکار، حجت و محمد بیطرفان، (زمستان ۱۳۹۰)، «شکل‌گیری و عملکرد انجمن بلدیة تهران در دوره اول مجلس شورای ملی»، تاریخ اسلام و ایران، س ۲۱، ش ۱۲.

فلاح توتکار، حجت و محمد بیطرفان، (پائیز ۱۳۹۱)، «شکل‌گیری و عملکرد انجمن بلدیة تبریز در دوره اول مجلس شورای ملی»، گنجینه اسناد، ش ۸۷.

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

فلاح توتکار، حجت و محمد بیطرفان، (بهار ۱۳۹۰)، «شکل‌گیری و عملکرد انجمن بلدیه اصفهان در دوره اول مجلس شورای ملی»، مطالعات تاریخ فرهنگی (پژوهش‌نامه‌ی انجمن ایرانی تاریخ)، س ۲، ش ۷.

فلور، ویلم، (۱۳۶۶)، جستارهایی از تاریخ اجتماعی ایران در عصر قاجار، ج ۱، ترجمه‌ی ابوالقاسم سری، تهران: توس.

کتاب آبی، (۱۳۶۲)، ج ۱، به کوشش احمد بشیری، تهران: نشر نو.

گلریز، سید محمد علی، (۱۳۶۸)، مینودر یا باب الجنه قزوین، ج ۱، چاپ دوم، تهران: طه.

مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، (۱۳۲۵)، دوره اول، تهران: انتشارات اداره روزنامه رسمی کشور.

ملک‌زاده، مهدی، (۱۳۶۳)، تاریخ انقلاب مشروطیت ایران، ج ۳، چاپ دوم، تهران: علمی.

نورمحمدی، مهدی (۱۳۸۲). قزوین در انقلاب مشروطیت، قزوین: حدیث امروز

نیکویه، محمود، (۱۳۸۷)، تاریخچه‌ی بلدیه رشت (از مشروطه تا ۱۳۲۰)، رشت: ایلیا.

یکصد و پنجاه سند تاریخی از جلایریان تا پهلوی، (۱۳۴۸)، به کوشش جهانگیر قائم مقامی، چاپخانه ارتش شاهنشاهی.